

جایگاه مشارکت مردمی در فرایند ارزیابی اثرات محیط‌زیستی

دکتر هادی ویسی*، دکتر هومان لیاقتی^۱

^۱ استادیار و عضو هیات علمی پژوهشکده علوم محیطی

^۲ استادیار و رئیس پژوهشکده علوم محیطی

چکیده

در این مقاله مشارکت مردم در تصمیم‌سازی‌های محیط‌زیستی به عنوان یکی از سازوکارهای اصلی در ایجاد حس مالکیت و مسئولیت مردم در مقابل محیط‌زیست خود مفروض است. ارزیابی اثرات محیط‌زیستی به عنوان یکی از رهیافت‌ها و ابزارهای مناسب برای اجرایی شدن مشارکت مردمی مدنظر قرار گرفته است. از آنجا که اجرای ارزیابی اثرات محیط‌زیستی مستلزم جمع‌آوری اطلاعات و داده‌ها از محیط پیرامون و محل اجرای پروژه‌هاست که از طریق مشارکت مردمی امکان‌پذیر است، جایگاه مشارکتی مردمی به عنوان یکی از اصول بنیادی در فرایند ارزیابی محیط‌زیستی، یعنی هدف‌گذاری، تحلیل و غربال کردن، تعیین و ارزیابی بدیل‌ها، کاهش موارد مبهم، به حداقل رساندن یا حذف اثرات منفی پروژه‌ها و بیان مسائل محیط‌زیستی طی مراحل پروژه تبیین شده است. سپس ضمن بیان سطوح مشارکت مردمی در تصمیم‌سازی‌های محیط‌زیستی، روش‌ها و تکنیک‌های متناسب برای هر مرحله از ارزیابی اثرات محیط‌زیستی مشخص شده است. براساس تبیین‌های به عمل آمده مشخص گردیده که اولاً ارزیابی اثرات محیط‌زیستی خود ماهیتی مشارکتی دارد و در همه مراحل پروژه باید جریان داشته باشد تا نتیجه مناسب و مفید حاصل شود. ثانیاً اجرای روش‌های مشارکتی در چارچوب ارزیابی اثرات محیط‌زیستی مستلزم مهارت‌های تسهیل‌گری در کنار دانش فنی است.

کلید واژه‌ها

مشارکت، تصمیم‌سازی، ارزیابی اثرات محیط‌زیستی، روش‌ها و سطوح مشارکت

سرآغاز

به علت برنامه‌ریزی نامتناسب و ناهمگن محیط‌زیستی و تأکید زیاد بر رشد و منافع اقتصادی طی دهه‌های بعد از جنگ جهانی دوم، فعالیت‌های انسانی منجر به اختلال در هارمونی جامعه و اجتماع، به خطر افتادن معیشت و زندگی جامعه، بروز بیماری‌های جدید و تخریب منابع تجدید شونده شد. توسعه اقتصادی در کشورهای توسعه‌بر دستاوردهای به‌هم‌پیوسته توسعه اقتصادی تأکید دارد و حفاظت از محیط زیست در اولویت قرار نمی‌گیرد، از این‌رو ملاحظات و مسائل محیط‌زیستی بعد از دستیابی به منافع اقتصادی بررسی می‌شد. شکست فرایند برنامه‌ریزی برای توسعه سبب توجه به اثرات فعالیت‌های توسعه اقتصادی و در نتیجه ظهور ارزیابی اثرات محیط‌زیستی شد. ارزیابی اثرات محیط‌زیستی در اوایل دهه ۱۹۷۰ ابداع گردید (Joyce, 2001) و از آن زمان به بعد بیشتر کشورها این فرایند را پذیرفته و پیامدهای اجتماعی و محیط‌زیستی پروژه‌ها را پیش از اجرا بررسی می‌کنند. هدف از این فرایند فراهم آوردن اطلاعات برای تصمیم‌سازان و مردم درباره شاخص‌های محیط‌زیستی فعالیت‌های پیشنهاد شده قبل از اجرا و تصمیم‌سازی بود. در این زمینه چون بیشتر پروژه‌های توسعه بر طیف وسیعی از مخاطبان تأثیر می‌گذارند، لازم است افراد تحت پوشش پروژه در طراحی و تعیین مسائل اجتماعی و محیط‌زیستی آن مشارکت کنند (Worldbank, 1996). از همان آغاز، مشارکت مردمی به عنوان یکی از اصول بنیادی و اهداف ارزیابی اثرات محیط‌زیستی مورد توجه قرار گرفت و رویکردهایی برای تلفیق آن در جریان اجرای ارزیابی‌ها و طی چرخه پروژه ابداع و استفاده شد که در این مقاله سعی بر توصیف آنهاست.

ارزیابی اثرات محیط‌زیستی

ارزیابی اثرات محیط‌زیستی در ساده‌ترین حالت، نوعی ابزار برنامه‌ریزی است که امروزه از آن به عنوان یکی از مؤلفه‌های اساسی تصمیم‌سازی یاد می‌شود. ابزاری که در برگرنده هر دو مؤلفه جمع‌آوری اطلاعات و تصمیم‌سازی، به نحوی است که شرایط داده‌های لازم را برای تصمیم‌سازان برای رد، یا پذیرش طرح توسعه‌ای فراهم می‌کند (Canada et al. 1991). همچنین ممکن است ارزیابی اثرات فرایندی رسمی قلمداد شود که برای تخمین و پیش‌بینی پیامدهای هر پروژه توسعه‌ای می‌تواند استفاده شود. بنابراین ارزیابی اثرات محیط‌زیستی این اطمینان را ایجاد می‌کند که مشکلات بالقوه مدنظر قرار می‌گیرند و در مراحل اولیه پروژه، بویژه در طراحی و برنامه‌ریزی لحاظ می‌شوند.

در جمع‌بندی کلی از ارزیابی اثرات محیط‌زیستی به عنوان فرایند،

یا ابزار برنامه‌ریزی می‌توان گفت که این ارزیابی، فرایند یا مجموعه‌ای از فعالیت‌هاست که سبب دستیابی به اطلاعات محیط‌زیستی برای تصمیم‌سازی در مورد پروژه یا برنامه می‌شود. فرایندی که تلاش دارد به تعیین، پیش‌بینی و ارزیابی پیامدهای فعالیت‌های توسعه‌ای پیشنهادی مبادرت کند در همین راستاست که اهداف زیر را دنبال می‌کند:

۱. حمایت از اهداف مرتبط با حفاظت از محیط زیست و توسعه پایدار
۲. تلفیق حفاظت از محیط زیست در تصمیمات اقتصادی در مراحل اولیه هر فعالیت برنامه‌ریزی
۳. پیش‌بینی پیامدهای فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و محیط‌زیستی فعالیت‌های پیشنهاد شده و ارزیابی طرح‌ها برای کاهش اثرات منفی، منتج از فعالیت‌های توسعه‌ای پیشنهادی
۴. فراهم کردن فرصت لازم برای مشارکت مردم، مؤسسات دولتی ذی‌ربط در مرور و بررسی فعالیت‌های پیشنهادی.

به منظور تحقق اهداف ذکر شده طی فرایند ارزیابی اثرات محیط‌زیستی مراحل باید طی شود که عبارتند از:

۱. هدف‌گذاری: تعیین مسائل و ملاحظات اساسی بخش‌های علاقه‌مند و ذی‌نفع
۲. تحلیل و غربال کردن: تعیین اینکه آیا ارزیابی اثرات محیط‌زیستی براساس اطلاعات جمع‌آوری شده ضروری است
۳. تعیین و ارزیابی گزینه‌ها: فهرست کردن سایت‌های جایگزین و مختلف و تکنیک‌ها و اثرات هر یک
۴. کاهش موارد مبهم: مرور فعالیت‌های پیشنهادی و به حداقل رساندن، یا حذف اثرات منفی پروژه‌ها
۵. بیان مسائل محیط‌زیستی: گزارش یافته‌های ارزیابی اثرات. (US EPA, 1999)

بدیهی است که اجرای فرایند ارزیابی اثرات محیط‌زیستی طی مراحل ذکر شده و با اهداف مورد اشاره، نیازمند پیروی از برخی از اصول است که میشل (۲۰۰۳) آنها را به شرح زیر بیان می‌کند:

۱. اصول بنیادی و اولیه
۲. اصول عملیاتی

اصول بنیادی و اولیه در همه مراحل ارزیابی اثرات محیط‌زیستی و از جمله ارزیابی محیط‌زیستی راهبردی سیاست‌ها، طرح‌ها، و برنامه‌ها لحاظ می‌شود. یکی از این اصول این است که فرایند ارزیابی اثرات محیط‌زیستی باید مشارکتی باشد و فرصت مناسبی را برای

هدف‌گذاری، ارزشیابی راه‌حل‌های بدیل و مرور مدارک و مستندات باشد. مشارکت مردمی در مراحل اولیه موجب می‌شود که قبل از به سرآمدن زمان، اصلاحی صورت گیرد، یا جلو اقدامات ناصواب گرفته شود. این مشارکت بهتر است به صورت رودررو باشد. سازمان‌های غیردولتی در این زمینه می‌توانند ابزارهای مناسبی باشند.

سیکل و فرایند ارزیابی اثرات محیط‌زیستی و مشارکت مردمی

با توجه به اهمیتی که مشارکت مردمی در اثربخشی فرایند ارزیابی اثرات محیط‌زیستی دارد که در بالا به برخی از آنها اشاره شد، برخی از مؤسسات و صاحب‌نظران تلاش کرده‌اند که مشارکت را به عنوان اصلی بنیادی در این فرایند تلفیق کنند. میشل اوینگ (۲۰۰۳) معتقد است که فرایند ارزیابی اثرات محیط‌زیستی باید تا حد امکان برای تصمیم‌سازی‌های مرتبط با پروژه استفاده شود در این زمینه امکان مشارکت جوامع و کارفرمایان و افراد تأثیرگذار و تأثیرپذیر را فراهم آورد. وی به همین منظور مدلی را ارائه می‌دهد که طی آن مشارکت به عنوان اصلی بنیادی در همه مراحل چرخه پروژه و طی فرایند ارزیابی اثرات محیط‌زیستی به شرح زیر لحاظ شده است (جدول شماره ۱).

۱. گزینش و انتخاب

گزینش و انتخاب مشخص می‌کند که آیا طرح پیشنهادی به ارزیابی اثرات محیط‌زیستی نیاز دارد یا نه و اگر نیاز دارد در چه سطحی باید صورت گیرد. در این رابطه مشورت با گروه‌های تأثیرگذار بالقوه مانند سازمان‌های غیردولتی تخصصی می‌تواند موجب درک ماهیت و اهمیت بالقوه اثرات بر مبنای دانش محلی و نظارت کارشناسی شود.

در این بخش اهداف باید شامل:

- دستیابی به درک کاملی از این موضوع شود که مسائل چگونه از نظر همه دست‌اندرکاران مرتبط درک می‌گردد.
- تعیین میزان علائق در فعالیت‌های مشارکت مردمی در آینده بر این مسائل باشد.

تکنیک‌های مناسب مورد استفاده در این بخش می‌تواند گلوله برف (Snowball)، یا طوفان اندیشه (Brainstorming) باشد که می‌تواند زمینه لازم را برای ارائه راهکارهای خلاقانه فراهم آورد. قبل از اجرای این مرحله، داشتن فهرست دست‌اندرکاران تأثیرگذار ضروری است.

اطلاع‌رسانی و طرح‌علاق و نظریات مختلف تأثیرگذار و تأثیرپذیر فراهم آورد. به‌طوری‌که نظریات و نگرانی‌های آنها بروشنی در تصمیم‌سازی‌ها و مستندات منعکس شوند (Saddler, B. et al., 1999). اصول عملیاتی نیز ناظر بر رفتارها و نگرش‌هایی است که باید توسط دست‌اندرکاران ارزیابی اثرات محیط‌زیستی نسبت به مخاطبان پروژه‌ها اجرایی شود؛ رفتاری که باید تسهیل‌گرانه و مبتنی بر اعتماد متقابل باشد.

جایگاه مشارکتی مردمی در ارزیابی اثرات محیط‌زیستی

مشارکت مردمی به عنوان یکی از مؤلفه‌های مهم در ارزیابی اثرات محیط‌زیستی پروژه‌های توسعه پایدار از سوی بسیاری از مؤسسات بین‌المللی پذیرفته شده است. این موضوع نتیجه اعتراض‌های شهروندان و افرادی از جامعه بوده که نتایج منفی پروژه بر آنها حادث شده است. به همین دلیل بیشتر کشورها نیز مشارکت مردمی را در ارزیابی اثرات محیط‌زیستی برنامه‌های توسعه‌ای خود وارد کرده‌اند. در زمینه ارزیابی اثرات محیط‌زیستی، مشارکت مردمی به عنوان فرایندی دوطرفه بین تیم ارزیابی‌کننده و افراد هدف و مردم جامعه تعریف می‌شود (Tvevad et al. 2001). هدف از مشارکت مردمی ارتقای درک و برداشت عمومی از طریق کاهش و به حداقل رساندن اثرات مشاهده شده پروژه از طریق آموزش و بحث باز است. در عوض باز خورد مردمی می‌تواند به عنوان دروندادی ساختاری در بهبود طراحی پروژه‌ها استفاده شود. این تعریف بر اهمیت ارتباط در سطح جامعه و پروژه اشاره دارد.

ببندولوهیو و همکاران (۱۹۹۷) مشارکت مردمی را یکی از جنبه‌های نهادی مهم در اثربخشی بیشتر ارزیابی اثرات محیط‌زیستی ذکر می‌کند. وی برای توجیه نظر خود یادآور می‌شود که بیشتر پروژه‌های توسعه بر افراد و گروه‌های مختلفی از افراد جامعه که دارای علائق و منافع متفاوتی‌اند تأثیر می‌گذارند و چون مشارکت مردمی فرصت بیان این نظریات و خواست‌ها را برای مردم فراهم می‌آورد باید در ارزیابی‌های اثرات محیط‌زیستی که به منظور پیش‌بینی اثرات و منافع پروژه قبل از اجرا صورت می‌گیرد به عنوان یکی از موضوعات بدیهی و نهادینه در راستای ارتقای اثربخشی توجه کرد. آنها همچنین در تلاش برای معرفی روش‌شناسی‌های مناسب برای ارزیابی اجتماعی، فرایند توسعه مشارکتی و تسهیل آن را طی کل فرایند ارزیابی ضروری می‌دانند. همچنین همان‌گونه که در توصیف مبانی و اصول ارزیابی اثرات ذکر شد مشارکت مردمی یکی از چهار رکن ارزیابی اثرات محیط‌زیستی است که می‌تواند به صورت مشاهدات مستقیم و بیان نظریات در هنگام درخواست مسئولان در مراحل

جدول شماره (۱): مشارکت مردمی به عنوان بخشی از فرایند و چرخه ارزیابی محیط‌زیستی پروژه ها (کمیسیون اروپا ۲۰۰۰)

مشارکت مردمی	مراحل چرخه پروژه	ارزیابی محیط‌زیستی
<ul style="list-style-type: none"> - تعیین گروه‌ها و دست‌اندرکاران - راه‌های مرتبط و تعیین راه‌های مناسب برای اشاعه اطلاعات 	تشخیص	شناسایی و بررسی محیط
<ul style="list-style-type: none"> - توجه اولیه به روش‌های مشاوره با مردم به عنوان روش مناسب مشارکتی - ارسال اطلاعات اولیه در مورد اثرات محیط‌زیستی بالقوه و طرح پیشنهادی - حیطه و روش نهایی مشاوره و مشارکت - در دسترس قرار دادن گزارش ارزیابی محیط‌زیستی برای و سایر ذی‌ربط‌ها - مشاوره در مورد طرح و چارچوب دستاوردهای ارزیابی محیط‌زیستی - دستاوردهای مشورت در گزارش نهایی ارزیابی لحاظ می‌شود. - تیم، ارزیابی می‌کند که موارد نگرانی در طراحی پروژه مدنظر قرار گرفته و به حداقل رسیده‌اند - طرح‌های مشارکتی برای اجرا به شکل مناسبی تدوین می‌شوند. 	ارزیابی و فرمول‌بندی	<ul style="list-style-type: none"> - تعیین واژه‌های مرجع و چارچوب‌بندی ارزیابی محیط‌زیستی - تدوین هدف و هدف‌گذاری - ارسال طرح اولیه ارزیابی محیط‌زیستی و ارائه اطلاعات اضافی در صورت نیاز
<ul style="list-style-type: none"> - نتایج مشاوره و مشارکت در توافقتنامه مالی لحاظ می‌شود. 	تأمین بودجه	<ul style="list-style-type: none"> - نیازمندی‌های محیط‌زیستی بر مبنای یافته‌های ارزیابی محیط‌زیستی از جمله پیشنهاد بودجه
<ul style="list-style-type: none"> - اجرای معیارهای مشارکتی / انتخاب معیارهای مناسب بلنمدت و کوتاه مدت نظارتی 	اجرا	<ul style="list-style-type: none"> - اجرا و نظارت بر موارد حذف شده و تعدیل پروژه در صورت نیاز
<ul style="list-style-type: none"> - ارزشیابی پیگیرانه به منظور توجه به نظریات مردم در مورد اثرات پروژه و میزان تاثیرگذاری آنها 	ارزشیابی	<ul style="list-style-type: none"> - ارزشیابی جنبه‌های محیط‌زیستی در اجرا و گزارش ارزیابی محیط‌زیستی به عنوان بخشی از نظام برنامه

۲. هدف‌گذاری

یکی از اقدامات اولیه در ارزیابی اثرات محیط‌زیستی، تعیین مسائل و مؤلفه‌های محیط‌زیستی است که مردم در مورد آن نگران هستند و لازم است که ارزیابی بر آن تأکید کند. بر این اساس، هدف‌گذاری مناسب، کار کلیدی برای موفقیت ارزیابی اثرات محیط‌زیستی است. در

این ارتباط مشارکت مردمی این اطمینان را ایجاد می‌کند که همه مسائل مهم مشخص شده‌اند، دانش محلی درباره منطقه لحاظ شده و راهکارهای گزینه مدنظر قرار گرفته‌اند.

اهداف اساسی و اصولی هدف‌گذاری مشارکتی عبارتند از:

- تعیین نگرانی‌ها و مسائل عمومی و مردمی و همچنین فنی که

گزارش دقیق پیشرفت فرایند به مردم محلی سبب ایجاد حس «از آن خود» آنها نسبت به پروژه می‌شود.

۴. ارزشیابی اهمیت

ارزشیابی اهمیت، موضوعی عینی است و ارزش‌ها و زمینه اجتماعی و محیطی بستگی دارد. از این رو محوریت نگرانی‌های اجتماعی در ارزشیابی اهمیت غیرقابل اجتناب است که اغلب این موضوع با روش‌های کارگاهی و در گروه‌های کوچک اجرا و مشخص می‌شود.

۵. آماده‌سازی بیانیه اثرات محیط‌زیستی

ضرورت دارد که اثرات محیط‌زیستی طرح پیشنهادی را مکتوب کنیم و طی آن اثرات، راهکارهای مشخص شده، روش‌های کاهش اثرات طرح پیشنهادی، اثرات مهم و نگرانی‌های مردم و جوامع متأثر و شیوه بروز این نگرانی‌ها را توضیح دهیم. پیش‌نویس بیانیه اثرات محیط‌زیستی باید توسط سازمان مربوطه مرور شود و یک نسخه از آن که کمتر دارای بار فنی و به زبان ساده است در اختیار مردم قرار گیرد.

۶. مرور بیانیه

در مرور بیانیه باید مشخص شود که آیا تحقق واژه‌ها و اهداف مرجع، نوعی ارزیابی رضایت‌بخش از طرح پیشنهادی را سبب شده و دربرگیرنده اطلاعات مورد نیاز برای تصمیم‌سازی است. مشارکت مردمی می‌تواند این اطمینان را ایجاد کند که کیفیت و انسجام ارزیابی مناسب است و تحلیل‌های ناصواب و ناصحیح را به حداقل می‌رساند.

لازم است قبل از مرور عمومی، بیانیه مزبور از هر لحاظ آماده، و امکان باز خورد وجود داشته باشد. هر تغییر عمده‌ای که طی مرور عمومی تقاضا می‌شود باید قابل اعتراض باشد. بعد از مرور عمومی لازم است بیانیه به طور مکتوب و الکترونیکی در اختیار همه بخش‌های ذی‌ربط قرار گیرد.

در این ارتباط می‌توان از وب‌سایت‌ها برای نظرخواهی و اطلاع‌رسانی استفاده کرد.

لازم است ۱۵ روز قبل از موعد بحث و تصمیم‌سازی در مورد پروژه، گزارش ارزیابی آن آماده باشد. گزارش نهایی باید دربرگیرنده باز خوردها و دلایل سازمان‌های مسئول برای موضوعات مطرح شده باشد.

- باید همزمان بررسی شوند.
- تعیین راهکارهایی که باید آزمون و بررسی شوند.
- تعیین مسائل مهم که لازم است تحلیل شود یا به عنوان مسائل غیرضروری حذف شوند.
- تعیین مشکلات و راه‌حل‌های بالقوه در آغاز فرایند.
- تعیین مشکلات در فرایندی مشارکتی و نشان دادن آنها.
- اطمینان از این که ابعاد مثبت و منفی پروژه‌ها مدنظر قرار گرفته‌اند.
- تعیین مشکلات بالقوه‌ای که باید کاهش یابند، یا حذف شدند.
- یک مجموعه اطلاعاتی هدف‌گذاری شده باید به نحوی باشد که مشارکت مردمی را ارتقا دهد و هیئت‌های هدف‌گذار را مطلع سازد. بدین منظور باید شامل موارد زیر باشد:
  - دعوت برای مشارکت که شامل چگونگی، زمان و محل باشد.
  - توصیفی مختصر از کار فرایند ارزیابی اثرات محیط‌زیستی و فرصت‌های مشارکت مردمی.
  - توصیفی از طرح پیشنهادی که شامل اهداف، نقشه منطقه و برخی نمودارهای مرتبط باشد.
  - توصیف اثرات بالقوه شناخته شده و روش‌های کار طی فرایند هدف‌گذاری.

در این زمینه استفاده از نشست‌های گروهی کوچک، کارگاه، روش‌های پیمایش و نظرسنجی، کمیته‌های مشاوره‌ای و سایر روش‌هایی که امکان توصیف، سنتز و ارتباط اطلاعات را با اثرات بالقوه پروژه فراهم می‌آورد، مفید است، مانند فهرست‌ها و شبکه‌ها. در این بخش استفاده از تسهیل‌گران حرفه‌ای و اطلاع‌رسانی نتایج ارزیابی‌ها بسیار ضروری است و لازم است در پایان گزارشی از یافته‌ها و نتایج برای اتخاذ تصمیم نهایی تهیه شود.

۳. ارزیابی اثرات و کاهش اثرات

مشارکت مردمی در این بخش این اطمینان را ایجاد می‌کند که هدفی که باید تحلیل شود، حذف، یا کاهش یافته، یا به حداقل رسیده و یا اثرات منفی قابل پیش‌بینی مرتبط با نگرانی‌های مردم محلی مشخص شده، و به طرز دقیقی ارزش‌ها و اولویت‌های مردم محلی منعکس شود (European Commission, 2000).

هر دو فرایند کاهش اثرات و ارزشیابی اهمیت، پیچیده و زمان‌بر هستند و نمی‌توانند طی کار با گروه‌های بزرگ اجرا شوند. بنابراین ضرورت دارد که از نمایندگان دست‌اندرکاران به همراه کارشناسان دعوت شود و یافته‌های کارشناسان در جلسات کارگاهی و در گروه‌های کوچک بررسی شود.

۷. تصمیم‌سازی

این بخش به‌طور کلی بر عهده سازمان‌های مربوط و دولت است که براساس اطلاعات موجود طرح پیشنهادی را تصویب یا رد می‌کنند. در صورت تصویب باید شرایط اجرا براساس گزارش ارزیابی مشخص شود.

۸. پیگیری، اجرا و نظارت

مشارکت مردم و نمایندگان آنها و سازمان‌های غیردولتی در نظارت اثرات اجرایی پروژه می‌تواند منجر به تعیین مشکلات و تسریع در ایجاد حس مشترک و عمومی نسبت به طرح شود.

۱. سطح اول: فراهم کردن اطلاعات و آموزش

- مواد چاپی (حقیقت‌نامه‌ها، خبرنامه‌ها، بروشورها و مقالات کلیدی)
- آگاهی‌نامه‌ها
- روزنامه‌ها
- نمایش عمومی
- تهیه و انتشار ضمیمه در روزنامه‌ها
- بازدید از سایت‌ها
- گزارشات کارشناسی و مستندات تخصصی

۲. سطح دوم: بازخورد اطلاعاتی

- نشست‌های عمومی
- دادرسی عمومی
- اینترنت
- خط تلفن آزاد برای پاسخگویی
- مصاحبه
- پیمایش و نظرخواهی
- برگه‌های پاسخگویی
- پیمایش پستی، تلفنی، یا اینترنتی
- رأی‌گیری شورایی
- ارائه مطالب برای گروه‌های اجتماعی
- نشست‌ها و پانل‌های کارشناسی

۳. سطح سوم: مشاوره و دخالت

- کارگاه‌ها
- گروه‌های هدف
- روش دلفی

۴. سطح چهارم: دخالت گسترده و وسیع

- هیات‌های نمایندگی از جامعه محلی
- گروه‌های مشورتی
- نیروهای متخصص و مأموریتی
- برنامه‌ریزی برای شرایط واقعی و در مورد یک مشکل و منطقه
- بازدید اجتماعی

هر چند تعداد تکنیک‌های مورد استفاده در هر سطح بسیار متنوع است، اما بهتر است قبل از هر چیز در مورد نوع آنها تصمیم‌گیری شود.

۹. ارزیابی مستمر فرایند ارزیابی اثرات محیط‌زیستی

ارزیابی مستمر فرایند اطمینان لازم را در مورد اجرای طرح مشارکت مردمی ایجاد می‌کند و سبب شفافیت عمومی و اثربخشی بیشتر ارزیابی‌های محیط‌زیستی آینده می‌شود.

سطوح و تکنیک‌های مشارکت مردمی در فرایند ارزیابی اثرات محیط‌زیستی

هنگامی که درباره سیر تکاملی مفهوم و فرایند مشارکت بحث می‌شود معمولاً تغییر سطح و نوع مشارکت در روند زمان، مورد اشاره قرار می‌گیرد. به‌طوری‌که در این زمینه انواع مشارکت اسمی، ابزاری و هدفمند ظهور کرده و در سطوح مختلفی مانند مشاوره، اطلاع‌رسانی، ارایه نیروی کار، تصمیم‌سازی و خود‌مدیریتی، اجرایی شده‌اند. در همین ارتباط در فرایند ارزیابی اثرات محیط‌زیستی به عنوان بخشی از تصمیم‌سازی‌های محیط‌زیستی، انواع و سطوح مختلفی برای مشارکت و درگیر کردن مردم قابل پیش‌بینی و امکان‌پذیر است. در این زمینه ماگدالینو و همکاران (۱۹۹۴) ضمن فهرست کردن هشت نوع تصمیم محیط‌زیستی، یادآور می‌شوند که روش‌های مشارکت مردمی در هر یک از تصمیمات می‌تواند از نوشتن یک نامه، یا شرکت در یک نظرخواهی پیمایشی تا شرکت مستقیم در فرایند تصمیم‌سازی و اجرای پروژه به شرایط و ماهیت پروژه متفاوت باشد.

در همین رابطه میشل (۲۰۰۳) در رساله خود برای مشارکت در ارزیابی اثرات محیط‌زیستی به عنوان نوعی فرایند تصمیم‌سازی، چهار سطح تأمین اطلاعات و آموزش، بازخورد و اطلاع‌رسانی، مشاوره و دخالت و مشارکت و دخالت گسترده را در نظر می‌گیرد. وی برای هر سطح نیز ابزارهای و تکنیک‌هایی را به شرح زیر پیشنهاد می‌کند.

۴. تدوین قوانین و مقررات مناسب برای حمایت از فرایندهای مشارکتی در ارزیابی.
۵. در نظر گرفتن زمان مناسب و کافی برای ارزیابی‌های مشارکتی محیط‌زیستی.

منابع مورد استفاده

Eccleeston, C. H. (2000). Environmental Impact Statements. John Wiley and Sons.

European Commission. (2000). Public participation and Consultation. Environmental Integration Manual: Good Practice in EIA/ SEA. Gibb Ltd., 239 (www.gibbltd.com)

Joyce, S. A.; Golder A. Ltd. & Magnus, M. (2001). Social Impact Assessment in the Mining Industry: Current Situation and Future Directions, Warwick Business School.UK.

Lohani, B., J. W. Evans, H. Ludwig R. R. Everitt, Richard A. Carpenter, and S. L. Tu. (1997). Environmental Impact Assessment for Developing Countries in Asia. Volume 1- Overview. pp: 356.

Magdlino, Toth, Nagy. et al. (1994). Manual on public participation in Environmental Decision Making.- Current practice and future possibilities in CENTRAL 7 EASTERN Europe- Budapest.

Michael, K. E. (2003). Public Participation in Environmental Decision Making. B. Tech. (Hons) Grad. Dip. Env. Protection (Hons)

Saddler, B. et al. (1999). Principles of Environmental Impact Assessment Best Practice. Institute of Environmental Assessment U. K. www.greenchannel.com/iea/

به این منظور ترکیبی از روش‌ها که بتواند تعداد بیشتری از مخاطبان را پوشش دهد مناسب‌تر است. همچنین باید توجه شود که برای هر سطح از تکنیک‌های مربوط به آن استفاده شود. برای مثال، استفاده از تکنیک‌هایی مانند خبرنامه نمی‌تواند برای دخالت گسترده‌تر مناسب باشد و در این زمینه باید از روش‌هایی استفاده شود که امکان بازخورد و ارتباط رودررو در آنها وجود داشته باشد. در ارتباط با فرایند ارزیابی اثرات محیط‌زیستی، استفاده از تکنیک‌های مطرح شده در سطح اول و دوم مشارکت را مانند طوفان اندیشه و گلوله برفی در مرحله شناسایی پیشنهاد می‌کند. وی همچنین در مرحله هدف‌گزینی نیز تکنیک‌های سطح سوم مانند کارگاه‌ها و نشست‌ها، نظرسنجی‌های عمومی و کمیته‌های مشورتی را مناسب‌تر می‌داند.

نتیجه‌گیری

بر اساس مطالب ذکر شده می‌توان گفت که ارزیابی اثرات محیط‌زیستی خود ذاتاً و از لحاظ ماهیتی فرایندی مشارکتی است که بر تحقق مشارکت در سطوح بالا، یعنی تصمیم‌سازی تأکید دارد. به عبارت دیگر می‌توان از آن به عنوان یکی از رویکردهایی نام برد که به تحقق مشارکت در تصمیم‌سازی‌ها و مشارکت هدفمند کمک می‌کند. از این رو با توجه به این که تحقق مشارکت و تلاش برای آن به فنون خاص تسهیل‌گیری نیاز دارد، لازم است که دست‌اندرکاران ارزیابی‌های محیط‌زیستی ضمن آشنایی با دانش تخصصی، در زمینه تکنیک‌های مختلف جلب مشارکتی مردمی نیز توانمند شوند. همچنین همان‌گونه که فرایند ارزیابی اثرات محیط‌زیستی، فرایند مستمر و پویاست و در کل فرایند و چرخه پروژه تداوم دارد مشارکت مردمی نیز باید به عنوان اصلی بنیادی در همه مراحل مدنظر قرار گیرد.

پیشنهادات

نظر به مطالب ذکر شده و نتایج حاصل برای ارتقای مشارکت مردمی در فرایند ارزیابی اثرات محیط‌زیستی، پیشنهادهای زیر می‌تواند مفید باشد:

۱. ایجاد نگرش و دانش لازم نزد دست‌اندرکاران پروژه‌های محیط‌زیستی در مورد لزوم و اهمیت مشارکت مردمی در فرایندهای ارزیابی.
۲. استفاده از تسهیل‌گران حرفه‌ای برای اجرای ارزیابی مشارکتی محیط‌زیستی.
۳. ایجاد ظرفیت در مردم محلی به منظور ارتقای توان آنها برای مشارکت فعال در فرایند ارزیابی اثرات محیط‌زیستی.

Tvevad, A., Farr, J. A., Jendroska, J. and Szwed, D. (2001). Handbook on Public Participation in Environmental Impact Assessment Procedure in Poland, Ministry of Environment, UI. Wawelska 52/ 54, pp: 00-922.

US E. P. A. (1999). Community Based Environmental Protection. United States Environmental Protection Agency EPA. 230-B-96.

Warszawa, Poland. Alan Gilpin (1995). Environmental Impact Assessment-Cutting Edge for the twenty-first century, Cambridge University Press.

Wilson, S. (2002). Guidelines for Landscape & Visual Impact Assessment, Institute of Environmental Management an, 15 June.

World Bank. (1996). World Bank Participation Sourcebook. Environment Department.

